

SJÄLVUPPLEVT MÄNNISKOVÄRDE

Jag vet inte hur Bengt Nerman helst vill titulera sig: författare, lärare, filosof, poet, folkbildare ... För DemokratiAkademin har han spelat en viktig roll. Han har en direkt erfarenhet av arbetarrörelsen och folkbildningen som vi yngre saknade. Han kände dess styrkor och svagheter. Han hade hunnit vara med om framgång, att störta ned i förtvivlan och att resa sig.

Vi hittade fram till honom på flera olika vägar. Han har en stor nästan underjordisk skara läsare som törstar efter hans ord. Olle Sahlström på LO Idédebatt gav 1993 ut Bengt Nermans lilla bok *Frågan om människovärdet*. Vi arrangerade ett seminarium om Bengt Nermans människosyn.

Under det röda 60-talet var han rektor på Journalisthögskolan och förklarade för de revolutionära eleverna att om man placerar en bomb under samhället så att hela skiten flyger i luften säger erfarenheten att allt ramlar ner på samma ställen igen. I början av 60-talet gav han ut skriften Demokratins kultursyn som väckte ont blod inom arbetarrörelsen, i ABF-kretsar, bland radikaler och författare. Han hävdade att ideal som trycks på unga människor kan bli farliga, att människor har rätt att äga alla sina sidor och att slippa ta avstånd från sig själva. Men det var ett provocerande budskap och han stöttes bort.

Det viktigaste för ett samhälle, menar Bengt Nerman, är att göra det möjligt för varje individ att uppleva sitt eget människovärde, sina rättigheter som människa. Det självupplevda människovärdet är helt avgörande.

Bengt Nerman tilldelades Ordfronts Demokratipris 2002 tillsammans med Göran Greider.

När jag inför arbetet med denna bok skrev till Bengt Nerman fick jag ett svar som var som ett hårt slag mot bröstet. Jag slungades tillbaka i tiden så att det svartnade för mig. Han skrev att det var befriande att få mitt brev, att han var glad över att jag frågade men att han hade undrat vart jag hade tagit vägen. Efter att han hade tilldelats Ordfronts Demokratipris hade han tappat kontakten med Ordfront och mig. Han skrev att han hade sökt mig gång på gång men inte fått något svar. Det var svåra år då Ordfront kastats ut i kris efter en artikel

i Ordfront magasin som ifrågasatte dödandet i f.d. Jugoslavien. För mig var dessa år ett svart hål som brevet från Bengt Nerman påminde mig om. Det var år fyllda av konflikter och mörker som det tog tid för mig att komma ur. Min självbild var skadad. Han skrev några rader om att han hade liknande erfarenheter, om att bli anklagad för motsatsen till det man ägnade sitt liv åt.

Bengt Nermans tanke om att det avgörande för ett samhälle är att skapa möjligheter för alla människor att känna ett eget värde blev en nyckel för att tolka de högstämnda formuleringarna om människovärde och mänskliga rättigheter i FN:s deklARATIONER och konventioner. Den kom också att bli en förståelselänk mellan det frikyrkliga upprorets budskap om det självupplevda människovärdet som en av Gud given rättighet och det sekulära välfärdssamhällets strävan att förverkliga mänskliga rättigheter.

L.E.

Bengt Nerman: Vad det gäller (2002)

Jag har använt åren sedan september 1997, då Leif Ericsson och Björn Eklund var ute hos mig på Österäng och gav mig idén, till att se tillbaka och tänka och arbeta igenom det jag har skrivit under de senaste 40 åren. Vad har jag gjort? Vad har varit poängen? Vem är jag egentligen? Vad är det jag har sett och försökt säga? Det som då händer är att materialet tar fatt i en och vill nå mycket längre och så kommer något igång som får en att förstå hur ofärdig man är och som får en att vilja bli färdig – vilket naturligtvis är omöjligt. Det finns ingen slutpunkt utom den som livet sätter.

Men då har jag förstått att det särskilda med mitt arbete är att jag har sett och iakttagit både utifrån och underifrån, samtidigt som jag har deltagit och varit med. Från den positionen – med, utifrån och underifrån – kan man få syn på det vi annars inte ser, därför att vi tar det för givet eller för att vi är så upptagna av vår roll i spelet. Man får syn på spelet och vad det går ut på och vi ser vad vi gör i förhållande till vad vi tror oss göra. Och vi ser vad vi gör i förhållande till vad vi påstår att vi gör. Vi ser glappen och vi ser vän och fiende i ett nytt ljus – vem eller vad är egentligen fiende och vem eller vad är *egentligen* vän? Vad är till sist värt att göra? Vad måste vi göra?

Vad jag särskilt har iakttagit är människor, beskrivningar av människor och relationer mellan människor. Och jag har kommit att tänka att det är relationerna som avgör ett samhälles art och karaktär och vad som blir ont och vad som blir gott. Jag har sett två avgörande relationer: uppifrån och ned och så ansikte mot ansikte – det senare är gemenskapens och demokratins relation. Och så har jag sett en för vårt samhälle typisk kombination: en över/under-relation som täcks över av en verbal demokratisk relation, så att vi är på ett sätt och säger oss vara på ett annat.

Då har jag insett vad som egentligen är självklart, att den styrande relationen i ett samhälle är den av över och under, den av herre och slav, men också att den styrningen blir hårdare och värre ju mer förnekad den är. Den leder då till dolt förtryck och vad jag har kallat »offentlig lögn« – ljugande och döljande uppifrån och passivitet och frånvaro underifrån. Så att lydnaden aldrig förbinds med – och förvandlas till – uppror.

Det typiska för alla över/under-relationer – också de förnekade – är att de som är under alltid tittar uppåt och försöker likna, medan de som är över aldrig tittar neråt. Så länge det inte kommer något hot nerifrån skaffar man sig önskebilder uppifrån: den ädla vilden, den fria och strävsamma odalbonden, den pålitliga arbetaren, bilder som de därnere tar till sig, och så skapar man – och rekommenderar – föremål och beteenden som de däruppe anser lämpliga för dem därnere; men de därnere föredrar det som de ser att de däruppe föredrar. Och då är det fel på dem därnere. Eller också har vi inte nått fram med vår information. Och så skapar man en hel bild, en uppifrån-bild av vårt samhälle, ett ideal för en demokrati, där allt sätts på sin plats för att fungera som överheten vill – där blir massmedierna objektiva sanningsspeglar utanför samhället och journalisterna får en väl definierad och begränsad granskningsroll (de får för fan inte se och säga vad som helst!). Och i samma veva skapar man en idealbild av människan, en bild som i bästa fall blir något att sträva efter och i sämsta ett hinder för oss att se hur människor verkligen är och har det. Vi får inte, säger jag nu, förväxla ideal och verklighet, och det är ju inte sant att vi alla föds fria och lika, utrustade med förnuft och samvete. Ändå är det detta påstående vi bygger vår formella demokrati på, med resultat t ex att det är makt och pengar som bestämmer när och hur folket röstar i folkomröstningar. För formellt går det ju rätt till. Alla har ju fått chansen.

Vi kan sträva efter att förverkliga dessa idealbilder – och det är det jag har gjort i hela mitt liv – men då går vi alltså till verkligheten och då ser man – om man inte ljuger för sig själv – att idealen inte håller. Vi måste äga ideal och rikt-punkter för att kunna leva tillsammans, men de måste ha ett realistiskt förhållande till verkligheten. Har de inte det får man försöka jämka på dem, så att

de blir möjliga. Men då är det viktigt att se varifrån våra ideal är tänkta – från vilken punkt och i vilket och vems intresse: vilka syften de tjänar. I praktiken, alltså – de kan ha tillkommit i bästa vilja och utan minsta biavsikt. Men vårt ideal av ett demokratiskt samhälle är en typisk uppifrånkonstruktion.

För att klara det här – och på en gång se svagheter och begränsningar och så komma med förbättringar, måste vi börja tänka i *relationer* och inte i egenskaper och tillhörigheter. Får jag ta ett lika tydligt som känsloladdat exempel: *frågan om människovärdet*. Vi vet alla vad det är: vad man kallar ett absolut värde, något varje människa får med sig i födseln, något okränkbart som i praktiken kränks hur mycket som helst – samtidigt som man hyllar det; det går till exempel bra att kränka människovärdet i människovärdets namn – men som kanske är ett nödvändigt begrepp och verktyg när man ska formulera samhällseliga regler. För hur gör man regler av relationer? Det gjorde förstås Jesus, och Sokrates. Men kan EU göra det, och FN?

Får jag föra ner det hela på en mycket vardaglig nivå, den nivå där vi alla en gång har fått lära oss att leva tillsammans. Kalle har slagit Lisa och Lisa har börjat gråta. Om mamma inte förstår på vilken nivå hon är och vad hon gör så säger hon, till exempel: »Kalle, du måste lära dig att respektera Lisas människovärde!« Det betyder att hon hänvisar till något som Lisa äger: en tillgång eller ägodel, och hon gör det genom att ta till en högabstrakt regel att följa och lyda. Är mamma en normal mamma så säger hon till exempel: »Sluta bråka, Kalle! Ser du inte att Lisa gråter?« Då gör hon människor synliga och mänskliga relationer. Lisa blir synlig för Kalle, som vet vad det är att gråta och varför man gråter. Och Kalles handling blir synlig för honom själv: Kalle ser vad han har gjort. Relationen mellan Kalle och Lisa blir synlig och upplevbar – genom *identifikationens* grundläggande mekanism.

Det första exemplet är typiskt för vårt eget överhetssamhälle, med alla dess regler, regeluttolkare och domare. Det andra hör hemma i de relationer mellan människor som skapar demokratin.

Vad det gäller är därför att öva oss att tänka i relationer och att se vad vi upptäcker och vad vi upprättar när vi tänker i relationer. Det är inte lätt. Vårt språk, som är en del av vår samhällsstruktur, håller emot. Vi har ett språk av substantiver, av ting och fakta, med tillhöriga – eller som språket säger »tilllagda« – egenskaper och tillhörigheter, s k adjektiv. Ett språk som vi gärna kan se mot bakgrunden av en ny borgerlighet som för 200 år sedan ville hävda sin ekonomiska frihet, som tänkte i värden och som skisserade ett samhälle och ett människoideal, som egentligen beskrev dem själva: ideal som förutsatte ekonomisk och social trygghet och säkerhet och inre frihet – förmåga att vilja och välja – och som senare utsträcktes till att gälla alla i samhället: man tänkte

och handlade – och tänker och handlar än idag – som om skillnaderna i social och ekonomisk position och trygghet ingenting betyder och som om problemet inre frihet inte fanns. Vad det gäller är bara att ge alla de formella rättigheterna. Till exempel att välja. Även om medborgarna inte har resurserna, inte kan eller finner det meningslöst att välja.

I den värld där jag växte upp visste man teoretiskt att det låg till såhär. I de många socialistiska och kommunistiska tal jag hörde gjordes det tydligt att skillnaderna mellan människors yttre villkor var enorma – och jag såg det ju själv. Och man tänkte också att om dessa skillnader utplånades – också med våld – så skulle jämlikhet, frihet och broderskap inträda. Nästan av sig själva. I den värld där jag började mitt arbete, för nu 60 år sedan, folkbildningens värld, upptäckte jag att det inte var så enkelt, men att en mänsklig tillvaro alltid förutsätter lärande och mognad. Problemet var hur detta skulle gå till utan att någon tvingades. Jag såg – och deltog i – de här försöken, men så hade jag en alldeles egen erfarenhet: jag såg hur det gick när man inte såg sig själv och inte såg att man bar det förtryckets och förnedringens samhälle där man hade växt upp inne i sig och därför riskerade att föra det vidare, utan att förstå det och utan att vilja det. Mitt speciella – med mycket motstånd mottagna – bidrag blev att peka på att det alltid gäller att se sig själv i sitt samhälle och verkligen se dem man har framför sig och har att arbeta samman med och kanske undervisa och leda. Och det som binder finns i det vi tänker och säger och gör – om vi inte tänker efter. Men detta betyder att vi måste lära oss att *gå utanför* oss själva och vårt samhälle.

Jag har upplevt det här själv, in på bara kroppen. Kanske är det min viktigaste livserfarenhet: Min far slet hela sitt liv med att förkunna frihet och människovärde men såg inte att hans äldste son inte hade en aning om vad det var, därför att han aldrig hade erfarit vad frihet och människovärde kunde vara. Tvärtom. Och det berodde på att Ture bar sitt eget oscariska klassamhälle i sig utan att alls förstå det och att det var det han praktiserade. Jag uppfostrades i själva verket i två samhällen: en ordens värld, där frihet och människovärde rådde, som en motpol till förtryckets och förnedringens klassamhälle; och samtidigt i en borgerlighetens trånga värld, där kontroll och förnedring var det självklara – och därför osynliga. Jag har fått arbeta hela mitt liv för att ta mig ur detta inre fängelse, där jag blev min egen fångvaktare – det är så det osynliga förtrycket fungerar – och försöka förverkliga vad min far sa och inte vad han gjorde. Det har lett till många missförstånd om mina syften och det har fört mig utanför många sammanhang, där jag egentligen borde ha hört hemma. Jag har inte ångrat mig. Egentligen har jag inte haft något val. Jag tänker i själva verket att det just är förmågan att gå utanför och se, utan att

tappa förmågan att känna – kanske vinner man den då? – som är den specifikt mänskliga resursen och möjligheten, den frihet som det är värt att slåss för, för egen del och för andras.

Till sist: Den viktigaste rollen i det jag här har talat om, våra relationer och upptäckten av våra relationer, spelas, tror jag, av *orden*. Orden som *förbinder* och som *skiljer oss åt*, som *visar* och *döljer*, som *förtrycker* och *befriar*, som är på en gång *våra verktyg* och det *medium* vi växer upp i och genom, som vi på en gång ger form och formas av och som ger form och verklighet åt vår verklighet. På en gång våra största resurser och våra svåraste hinder. Alltid lika svåra – och viktiga – att försöka se och tolka: orden som vi bär i oss och som är vi.

Det är för att det förhåller sig på detta sätt som det alltid behövs en ordfront, som inte bara bevakar och går till strid men också bygger upp – som ser och tänker. Och det är därför det är så särskilt hedersamt att idag bli hedrad av just – Ordfront.

Så tack ska ni ha!

Siljansnäs 18 maj 2002